

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

BARIÉRY ZÁJMOVÉHO VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Sociologie – Andragogika

Autor: Šárka Korytářová

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Veselský, Ph. D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Bariéry zájmového vzdělávání seniorů*“ vypracoval(a) samostatně a uvedl(a) v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil(a).

V Olomouci dne.

Podpis

Poděkování:

Děkuji Mgr. P. Veselskému, Ph.D. především za konzultační pomoc při psaní mé bakalářské práce, ale také za její odborné vedení. Současně vyslovuji poděkování respondentům výzkumné části mojí práce za ochotu a vstřícnost spolupracovat.

Anotace

Jméno a příjmení:	Šárka Korytářová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Veselský, Ph D.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Bariéry zájmového vzdělávání seniorů
Název práce v angličtině:	Barriers of Nonformal Learning of Seniors
Anotace práce:	<p>Ve své práci si kladu otázku, s jakými bariérami se senioři potýkají v průběhu zájmového vzdělávání. Cílem mojí práce je identifikovat bariéry, s nimiž se potýkají senioři v obci Mikulovice, kde mohou senioři navštěvovat hned několik institucí (např. Senior centrum, A3V, U3V v Olomouci) apod. V teoretické části diplomové práce, která slouží jako podklad pro praktickou část, definuji termíny „stáří, stárnutí, senior“, zabývám se také mýty o stáří, popisuji zájmové vzdělávání seniorů a v neposlední řadě se také zabývám bariérami vzdělávání. Praktická část vychází z teoretické a obsahuje popis vlastního empirického výzkumu, volím kvantitativní design výzkumu a metodu jednorázového dotazníkového šetření, jehož cílem je odhalení nejčastějších bariér, které brání seniorům v účasti na vzdělávání a které řeší v průběhu vzdělávání.</p>
Klíčová slova:	Senior, stáří, vzdělávání, bariéry ve vzdělávání,

	celoživotní vzdělávání, edukace, motivace
Anotace práce v angličtině:	<p>The aim of this thesis is to identify main barriers of nonformal learning of senior citizens in Mikulovice. In Mikulovice they have many opportunities to educate themselves (e. g. Senior Centrum, A3A, U3A in Olomouc) and more. In the first three chapters I describe a background for the fourth chapter, I focus on the terms such as „aging, old age, senior citizen“ etc., then on the myths connected with the elderly and after that on nonformal learning. Last but not least I describe the barriers which may appear during the education. The fourth chapter focuses on the quantitative research, as a method I choose nonrecurring questionnaire and its aim is to identify the main barriers connected with nonformal learning of senior citizens of Mikulovice.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Senior, Old Age, Learning, Learning Barriers, Lifelong Learning, Education, Motivation
Přílohy:	Dotazník
Rozsah práce:	
Jazyk:	český

Obsah

Anotace.....	4
Úvod	8
1 Základní pojmy, stáří, stárnutí, senior.....	11
1.1 Charakteristika stáří a jeho členění.....	11
1.2 Důsledky související s procesem stárnutí	14
1.3 Mýty o stáří.....	16
2 Zájmové vzdělávání seniorů.....	19
2.1 Motivace ke vzdělávání	20
2.2 Prostředí zájmového vzdělávání seniorů.....	21
2.3 Instituce zájmového vzdělávání.....	23
2.4 Funkce zájmového vzdělávání.....	24
3 Bariéry bránící účasti na zájmovém vzdělávání	27
3.1 Příčiny vzniku bariér u seniorů	29
3.2 Osobnostní bariéry	30
3.3 Institucionální bariéry.....	31
3.4 Situační bariéry.....	31
3.5 Intelektuální bariéry.....	32
3.6 Výrazové bariéry	32
3.5 Emoční bariéry	33
3.6 Bariéry kultury	34
4 Praktická část	35
4.1 Metodologie výzkumu.....	35
4.2 Cíle výzkumu	36
4.3 Hypotézy.....	36
4.4 Výzkumný vzorek.....	37
4.5 Metoda	38
4.6 Pilotáž.....	39
4.7 Zpracování a prezentace dat	40
4.8 Výsledky a diskuze	511
Závěr.....	54

Literatura a zdroje.....	56
Seznam příloh.....	61
Přílohy.....	62

Úvod

Dochází ke stárnutí populace, a to zejména díky zlepšení úrovně životních podmínek a také lékařské péče. Přesto je pohled na stáří obvykle spojen s různými stereotypy, které vznikají rukou v ruce se zvyšujícími se nároky na jedince v naší společnosti. Tyto zvyšující se nároky se vztahují na všechny, bez ohledu na jejich věk, vzdělání nebo postavení. Patří mezi ně například rychlé životní tempo a vysoké nároky na výkonnost. Mezi jednu z možností podpory seniora patří právě seniorské kluby, akademie a další instituce, které mohou sloužit seniorům jako stmelení se s dalšími lidmi, nebo slouží pro osobnostní rozvoj a vzdělávání, proto senioři začínají stále více a více navštěvovat tyto instituce, které se jejich potřebám a rozvoji věnují. Senioři se již nevzdělávají z potřeby se uplatnit na trhu práce, nýbrž z vlastního zájmu. Vzdělávání pojímají jako příležitost seznámit se, nebo být stále v obraze dění, prozkoumat něco nového nebo se vrátit k odvětví, které je celý život zajímalo. Vzdělávání je tedy dobrovolnou formou trávení času a je na každém, zda této příležitosti využije. Dnes je nabídka pro seniory a jejich vzdělávací potřeby opravdu široká, přesto této možnosti nevyužívají všichni senioři, a to z různých důvodů, ať už osobních, finančních či zdravotních a jiných.

Ve své práci si kladu otázku, s jakými bariérami se senioři potýkají v průběhu zájmového vzdělávání. Cílem mojí práce je identifikovat bariéry, s nimiž se potýkají senioři v seniorském klubu, na akademii i v domově seniorů, a to právě v obci Mikulovice. Tato oblast je specifická svou geografickou polohou. Téma práce je andragogické z důvodu, že řeší problematiku vzdělávání dospělých osob, konkrétně seniorů, kteří se už neúčastní klasického povinného pedagogického vzdělávání.

Práce je rozdělená do pěti kapitol, první tři kapitoly slouží jako obraz teoretického jádra problému a poslední kapitola představuje empirický výzkum.

V první kapitole své bakalářské práce bych se chtěla věnovat několika základním, avšak důležitým pojmům. Nejdříve vymezím pojmy stáří a stárnutí a uvedu jeho charakteristiku a členění. Dále uvedu důsledky související s procesem stárnutí a změny, které sebou přináší a jak ovlivňuje seniora v dalších kontextech jeho života. K těmto důsledkům patří změny kognitivní, emoční a také osobnostní. Se stárnutím i překážkami v seniorském věku jsou spojeny také mýty o stáří, které si shrneme v poslední části první kapitoly.

V další kapitole se bude mým tématem motivace, která vede seniory k zájmu o další organizované vzdělávání. Motivace je důležitým faktorem vzdělávacího procesu, který pomáhá seniorům vytrvat ve studiu i přes překážky, které mohou nastat. Právě na ní záleží, jestli senior do vzdělávacího procesu vstoupí a setrvá v něm. Stejně tak důležité je ovšem prostředí vzdělávací instituce, která může vysokým podílem přispět k efektivní a dlouhodobé účasti seniora na vzdělávání. Seznámím čtenáře také s institucemi, které zájmové vzdělávání pro tuto specifickou skupinu organizuje a jakou má funkci.

Ve třetí kapitole se dostávám k jednotlivým překážkám u seniorů, tyto překážky vytváří konkrétní bariéry. Na úvod řeším definici a příčinu jednotlivých bariér, dále se věnuji identifikaci bariér a uvádím příklady toho, jak se projevují. Postupně popisuji bariéry osobnostní, institucionální, emoční, situační, intelektuální, kulturní a výrazové.

V praktické části je mým cílem odhalení nejčastějších bariér, překážek, které brání seniorům v účasti na vzdělávání a které řeší v průběhu

vzdělávání. Dílčím cílem výzkumu je postihnout hlavní motiv účasti na zájmovém vzdělávání.

1 Základní pojmy, stáří, stárnutí, senior

V následujících řádcích se budu věnovat základním pojmům stáří a stárnutí. V první části se budu věnovat charakteristice stáří a členění stáří, kde uvedu také několik pohledů na stáří. Dále se budu věnovat důsledkům, které souvisí s procesem stárnutí a základním faktorům vnímání člověka jako starého. Popíši, k jakým změnám v důsledku stárnutí dochází a v poslední části se zabývám mýty o stáří a jejich členěním. Následující řádky mají za cíl seznámit čtenáře se specifickými a problémy dospělého člověka v seniorském věku.

1.1 Charakteristika stáří a jeho členění

Definicí stáří se současně zabývá několik autorů, jejich hlavní myšlenka je u autorů však zachována, pro příklad uvedeme některé z nich. Konkrétní definice podle Šimka vymezuje stáří nepřítomností pracovní činnosti, tzn. člověk je starým od okamžiku jeho propuštění ze světa práce (Šimek, 2005, s. 12). U generace seniorů se setkáváme s tím, že tyto lidi něco významného vzájemně spojuje. Nejedná se pouze o věk, ale i o prožité situace, politické systémy a historické události, které mohli jejich život ovlivnit. Současně, právě díky těmto zkušenostem, se čím dál více odlišují od mladší generace. Souvisí to i s tradicemi a zvyklostmi, které se v průběhu desetiletí velmi změnily. Stáří se tedy může vyznačovat jistou zkušeností a moudrostí.

„Základní je tradiční význam, jak o něm pojednává klasik teorie generací Karl Mannheim. Jedná se o velkou sociální skupinu blízkých populačních ročníků, která se formuje významnou společensko-historickou událostí a specifickými společenskými podmínkami“ (Sak, Kolesárová, 2012. s. 9).

Právě specifické společenské podmínky a podřízení se nejrůznějším referenčním rámcům, ovlivňuje i nahlížení současných seniorů na kulturu,

společnost a dění kolem sebe. Právě tato situace může i v oblastech zájmového vzdělávání prohloubit například kulturní bariéry.

Stárnutí české populace nastoupilo proti západoevropským zemím s jistým zpožděním a probíhá ve specifických podmínkách společenské a ekonomické transformace. Přestože obyvatelstvo České republiky je nyní historicky nejstarší, jeho věková struktura patří prozatím k evropskému průměru (srov. Kučera, 2002, s. 42).

„Prodlužování délky života člověka má význam nejen vzhledem k jednotlivému člověku. Prodlužování střední délky života obsahuje potenciál zpětného vlivu na kvalitu společnosti a její proměnu v „dlouhověkovou společnost“. (Sak, Kolesárová, 2012. s. 11) a díky této dlouhověkové společnosti je stále více potřeba myslet i na to, jak v seniorském věku může být senior „užitečný“, nebo se tak cítit. Dnešní senioři se stále více stávají aktivní, co se týče rozvoje v oblastech vzdělávání, zájmů a třeba i cestování po uplynutí středního (produktivního věku). Najdou se i takoví, kteří další „rozvoj“ striktně odmítají a stačí jim například přítomnost rodiny, vnoučat a k životu další vzdělávání nepotřebují, nebo si vytvořili bariéry, které se jim ve stáří prohloubily. Právě z tohoto důvodu další vzdělávání odmítají.

Všeobecně se uznává, že stárnutí představuje komplexní a dynamický proces, zahrnující vzájemně propletené procesy stárnutí biologického a psychosociálního. Kultura vytváří rámec, do něhož jsou zasazeny biologické i psychické podmínky. (Sýkorová, 2007 s. 47). Biologický věk se tedy nemusí shodovat s kalendářním věkem člověka. Biologické stáří se také označuje termínem funkční věk, který tak odpovídá skutečnému funkčnímu potenciálu daného člověka. Jedná se o subjektivní vnímání vlastního věku. Tento potenciál je důležitý právě pro rozhodnutí daného člověka dále se rozvíjet, a to například právě formou dalšího vzdělávání, společenských zájmů, zapojením se do sociálního života kolem něj atd. Biologické stáří v

podstatě označuje konkrétní míry involučních změn, změny regulačních a adaptačních mechanismů, změny funkční zdatnosti a to, jak si je daný člověk skutečně připouští a jaké má skutečné fyzické zdraví. Tyto involuční změny a změny regulačních a adaptačních mechanismů jsou obvykle propojeny se změnami způsobenými nemocemi vyskytujícími se převážně ve vyšším věku. Gerontologická literatura popisuje morfologické a funkční změny organismu vesměs jako změny postupné. (Sýkorová, 2007 s. 47).

Chronologický věk se jeví být ke klasifikaci lidí jako „starých“ problematický i z biologického hlediska, jedinci totiž, zejména ve třetím věku disponují značnými, aktivovatelnými fyzickými i psychickými rezervami. Chronologický věk je věk kalendářní, tedy je dán datem narození a lze jej přesně vymezit. Chronologický věk dle Rabušice není prvořadým kritériem pro určení stáří a častěji je brán v úvahu fyzický zdravotní stav (srov. Vidovičová, Rabušic, 2003, s. 75). Světová zdravotnická organizace označila (WHO) v 60. letech minulého století jako hranici stáří věk 60 let. Toto rovněž akceptovala OSN v roce 1980.

Mühlpachr (2004) například vyčlenil stáří takto:

Věk: 65–74: *mladí senioři*. Období počínajícího stáří, které s sebou přináší mnoho změn, ale také problémů. Vyskytuje se problém adaptace na penzionování, volného času, aktivit a seberealizace.

Věk 75–84: *staří senioři*. Kmetství provází změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, ale také atypický průběh chorob.

Věk 85 a více: *velmi staří senioři*. Období, kdy na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení.

Haškovcová uvádí následující členění:

45 – 59 let střední, nebo též zralý věk	60 – 74 let vyšší věk, nebo rané stáří	75 – 89 let stařecký věk, neboli sénium, vlastní stáří	90 let a výše dlouhověkost
--	--	---	-------------------------------

Tabulka č. 1, Členění seniorů podle věku, upraveno podle Haškovcová, 2010. s. 20.

Obě členění se v zásadě neliší popisem jednotlivých kategorií, ale liší se věkovým rozložením. Haškovcová uvádí pro rané stáří věk 60 let (shodující se s WHO), Mühlpachr uvádí rané stáří až od věku 65 let, ale dlouhověkost, podle kritérií, které uvádí, začíná už o pět let dříve. „*Než se člověk skutečně stane evidentně starým, prožívá relativně dlouhé období, ve kterém je sociálně za starého považován, ač se tak necítí*“ (Haškovcová, 1990, s. 21). Ve stáří dochází k souběhu průsečíků a takových skutečností, které mohou nastat pouze v tomto věku. Senior má velkou zásobu životních zkušeností. Velmi příznivým faktorem právě při snaze zůstat čilí, udržovat si dobrou paměť i po odchodu do důchodu může být právě zájem o další rozvoj.

1.2 Důsledky související s procesem stárnutí

Stárnutí s sebou přináší řadu změn, které zasahují do všechny oblastí seniorova života. Mezi nejvýznamnější změny týkající se jeho sociálního prostředí patří odchod do důchodu. Ukončení pracovní role je provázeno řadou negativních důsledků, např. ztrátou sociálního statusu spojeného s danou pracovní pozicí, nezanedbatelným poklesem finančních příjmů, odloučením od sociálních vazeb na pracovišti (omezení nebo přerušování kontaktů s kolegy a přáteli v práci) a v neposlední řadě obrovskou změnou denního režimu člověka. Haškovcová (2010, s. 81) v této souvislosti hovoří o tzv. *ztrátě prvního životního programu*, jehož náplní byla především příprava na budoucí profesní život a následné dlouholeté budování kariéry.

Velmi důležitou roli podle Vidovičové v adaptaci seniorů na dnešní společnost hraje také jejich postavení nejen společenské, ale důležité je pohlaví, sociální status a místo, kde důchodce žije. Pro staršího člověka je důležité, aby se vyznal v nových společenských pravidlech, různých změnách nejen na úřadech a různých institucích. (srov. Vidovičová, Rabušic, 2003, s. 75). důsledek absence těchto společenských dovedností a finančního zabezpečení může být prohloubení psychosociálních i zdravotních problému člověka a ke vzniku nových životních bariér, ovlivňujících vůli a další snahu člověka se zapojit do společenského dění.

Současný pohled na seniory je většinou rozdělený do dvou skupin: První skupina se na starší lidi dívá jako na určitou společenskou přítěž, a to zejména v případě, kdy už nejsou schopni se o sebe sami postarat. To bývá většinou chvíle, kdy se v rodinách rozhodují o umístění seniorů do domova důchodců. Ovšem kromě chronologického věku existují i další faktory vnímání daného člověka jako starého.

Základní faktory podle Vidovičové a Rabušice:

Vyj. v %	77 %	55 %	49 %	28 %	16 %	5 %
Faktory	fyzický stav	věk	ztráta autonomie	potíže přizpůsobit se	odchod do důchodu	vnouče

Tabulka č. 2, Faktory určující vnímání člověka jako starého, upraveno podle Vidovičová, Rabušic, 2003, s. 75.

K tématu stáří a seniorů se také vyjadřuje Šerák, který tvrdí, že dnešní senioři jsou v porovnání se svými předchůdci mnohem více aktivní, disponují větší mírou aktivity, vyšší paletou zájmů a jsou zároveň i lépe finančně zabezpečeni, než jak tomu bylo v minulosti (Šerák, 2009, str. 188). Tudíž tyto faktory nemusí být vnímány v raném stáří, ale až se zvyšujícím se věkem seniora. Obvykle právě aktivita udržuje seniory adaptabilní.

Ovšem nevyhnutelné jsou změny, které s přibývajícím věkem přicházejí.

Změny ve stáří podle Langmeiera a Krejčířové (2006):

Kognitivní změny ve stáří, kdy se výrazně zhoršuje zrak asi u 90 % osob, u 30 % se výrazně zhoršuje sluch. Klesá celkový výkon a dochází k celkovému omezení zájmů, jako například četba. Negativní komunikační situace tkví v nejistotě a úzkosti. Také je typické zhoršení paměti a také často ve vyšším věku klesá inteligence.

Emoční změny ve stáří se projevují sníženou intenzitou emocí, současně dokáže racionálněji hodnotit určité situace. Je stabilnější, ale také lhostejnější. Tento nezájem může přejít v apatii. V pozdějším věku se mohou příliš soustředit na svůj zdravotní stav a být přecitlivělí až hypochondričtí.

Osobnostní změny ve stáří: Struktura osobnosti se příliš nemění, ovšem empirické studie ukazují, že se lidé s přibývajícím věkem více uzavírají do sebe, extrovertní chování klesá výrazněji u mužů

Citové vztahy ve stáří: Význam rodiny stoupá, síla vztahů se významně nemění, člověk je více ohrožený izolací nebo emoční deprivací. S narůstajícím věkem a příchodem zdravotních obtíží se stává více či méně závislý na pomoci dětí, nebo blízkého okolí. (Langmeier a Krejčířová, 2006, s. 206 až 214).

Tyto změny mají podstatný vliv na životní styl seniora, jeho aktivní život a adaptabilitu, ale také schopnost překonávat překážky a nastavit si nové cíle a mantinely, které navzdory těmto změnám překonávají, nebo vůči nim stagnují.

1.3 Mýty o stáří

Obecně je známo, že i vnější pohled a škatulkování osobnosti seniora může některé seniory ovlivnit a začnou takto uvažovat a reagovat i v osobním měřítku, mohou u nich začít vznikat překážky v komunikaci

s ostatními generacemi, nebo je to naopak může je to motivovat, aby dokázali že jsou stále aktivní a rozhodně do tohoto nálepkování nezapadají. V opačném případě také mohou přijmout některou „z rolí“ a po odchodu do důchodu nemají potřebu se dále rozvíjet, reagují agresivněji, úzkostlivě nebo apaticky. Existuje spousta mýtu o stáří, které jsou značně homogenizující. Haškovcová (2010, s. 42-47) uvádí nejčastější mýty, které představují dost zjednodušený pohled na staré a stárnoucí osoby. Patří mezi ně například *mýtus falešných představ*, který nadměrně akcentuje význam materiálního zajištění jako hlavního faktoru spokojenosti starého člověka. Dalším velmi rozšířeným názorem je *mýtus zjednodušené demografie*, založený zejména na přesvědčení, že odchodem do penze člověk opouští aktivní život, stává se „oficiálně“ starým a přestává být pro společnost přínosem. S tím úzce souvisí známý *mýtus homogenity*, totiž představa, že „všichni staří jsou stejní“. Přitom podle odborníků je jedním z nejvýraznějších znaků seniorské populace právě její nesmírná heterogenita (Mühlpachr, Petřková, Čornaničová). Mezi další mýty patří například *Mýtus neúčinného času*, který odráží představy ekonomicky aktivních jedinců, že senioři vlastně celý den nic nedělají, pokud nepracují. *Mýtus ignorance* je mýtus, že senioři nejsou pro společnost perspektivní a jejich vědomosti nyní již nemají žádnou hodnotu. Dalším mýtem, je mýtus o lékařích, kteří ovšem sdílí i ve větší míře samotní senioři, kdy se lékařské péči přisuzuje moc, zbavit seniory veškerých dopadů na jejich zdraví. Ovšem žádná medikace nedokáže zvrátit přirozený vývoj a úpadek organismu člověka. Mýtus o arterioskleróze je hlavně v kontextu s dalším vzděláváním a rozvojem velmi agresivní, dává prostor k nemístnému až krutému vtípkování na účet všech starých osob, projevy špatné paměti jsou označovány za „senilitu, demenci“, ačkoli zdaleka ne všichni senioři jsou postiženi touto velmi vážnou chorobou. V případě všech těchto vyslovených mýtů je i pro samotného seniora těžké si najít místo ve svém

životě, kde bude brán s respektem, úctou a bude mít příležitost na sobě pracovat. Proto se i senioři často uzavírají do sebe a před světem a tím co pro něj nabízí.

2 Zájmové vzdělávání seniorů

Zájmové vzdělávání „vytváří širší předpoklady pro kultivaci osobnosti na základě jejích zájmů, uspokojuje vzdělávací potřeby v souladu s osobním zaměřením. Dotváří osobnost a její hodnotovou orientaci a umožňuje seberealizaci ve volném čase“ (Palán, 2002, s. 242).

Zájmové vzdělávání tedy uspokojuje vzdělávací potřeby v souladu s osobním zaměřením a na rozdíl od ostatních typů vzdělávání bývá dobrovolné, většinou bez větší míry stresu. Účastníci nezakončují vzdělávání například maturitní zkouškou, nebo vysokoškolským diplomem. Mohou ovšem získat třeba osvědčení nebo certifikát o účasti. Zájmové vzdělávání slouží k posílení vlastní motivace nebo prestiže. Hlavním předpokladem pro výkon účastníka je především rozvoj jeho schopností nebo třeba obohacení znalostí. Mít stále zájem o vlastní rozvoj a zůstat v obraze i po překročení „produktivního“ věku je velká výhoda a zároveň výzva. Vzdělávání dospělých se totiž stále více dostává do popředí nejen okolního světa, ale jeho efektivnost se uhnízдила i v České republice. Částečně se stalo nutností, pokud chceme žít všestranný a plnohodnotný život i v důchodu. Stále častěji se tento „trend“ dotýká i českých seniorů a seniorek.

„Zájmové vzdělávání je možné nejjednodušeji vymezit jako souhrn krátkodobých i dlouhodobých forem, které umožňují edukační, tvůrčí i organizační volnočasové aktivity účastníků, směřující k saturaci jejich zájmů“ (Šerák 2005 in: Pospíšil 2001, s. 50)

Podle Beneše (2003) je vzdělávání dospělých, tedy i seniorů, institucionalizovaný, organizovaný proces, který je systémem institucí, které vzdělávání umožňují a motivují k němu.

Palán uvádí, že *„vzdělávání je do jisté míry výchovou a výchova vzděláváním ... výchova vytvoří charakter a vzdělávání vzdělaného člověka“ (Palán, 2002, s. 13).*

Celoživotní vzdělávání považujeme za vnitřně strukturovaný celek, umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoliv během života. Celoživotní vzdělávání zahrnuje vzdělávání formální, neformální a informální. Ve své práci pojednávám pouze o vzdělání neformálním. Jeho definice podle Palána zní.: Neformální vzdělávání je organizované a systematické vzdělávání, které se realizuje mimo formální vzdělávací systém. Je zaměřeno na určité skupiny populace a organizují je různé instituce, např. kulturní zařízení, nadace, kluby. Zahrnuje např. programy funkční gramotnosti pro dospělé, zdravotní výchovu, rekvalifikační kurzy, kurzy práce s počítačem, kurzy výtvarného zaměření. (srov. Palán, 2002). Mezi tyto instituce patří i Univerzita třetího věku.

2.1 Motivace ke vzdělávání

Motivace je důležitou složkou v procesu dalšího vzdělávání, obvykle je to motivace, která stojí za přihlášením se do kurzů a také může pomoci překonat bariéry, které senior řeší. Jaké jsou možnosti seniorů k jejich seberealizaci? Jakou mají motivaci, aby se svým životem mohli ještě v důchodu něco udělat? Jaká je jejich reálná perspektiva? To, jak je člověk aktivní jde vidět po celý jeho dosavadní život, mnohdy se na tom nezmění nic ani s odchodem do důchodu. Podle Plhákové (2004) je motivace příčina určitého chování, která mu dává určitý směr a také cíl a také ovlivňuje intenzitu tohoto chování a určité chování ukončuje. Proto i motivace souvisí s bariérami ve vzdělávacím procesu a nemůže být jako zdroj překážek vynechána. Možnosti seniorů k jejich seberealizaci tu jsou, záleží tu vždy na tom, jaké měl senior zájmy a jak je na tom po zdravotní stránce, potom je nejdůležitější složkou motivace. Ta je hlavním pohonem sloužícím k seberealizaci a aktivním stárnutí. Na samotné motivaci a možnostech poté záleží i perspektiva seniora. Protože to, co se lidem obvykle zdá velmi daleko, může být nakonec blíže, než si mysleli, pokud tomu věnují

dostatečný čas a zájem. Motivace je v podstatě oponent překážek ve vzdělávání, ke kterým se dostaneme v další kapitole. Motivace je důležitým faktorem vzdělávacího procesu, protože je to jedna z věcí, která dokáže existující bariéry překonat.

„Právě na motivaci záleží, zda senior do vzdělávacího procesu vstoupí, zda v něm setrvá, nebo ho ukončí. Specifikum edukace v období stáří tkví především v tom, že na seniory není vyvíjen tlak na získání kvalifikace ani na její zvyšování“ (Špatenková, Smékalová, 2015 s. 72).

Vzdělání seniora je tedy hlavně dobrovolné, proto se zaměřuje na skutečný zájem daného člověka a ochotu trávit nad takovým vzděláváním svůj volný čas i prostředky. Velmi často se k takovému vzdělávání rádi vrací lidé, kteří mají dobrou zkušenost se školou, nebo mají sami nějaký titul a ve školním prostředí se pohybovali celý život. Milan Beneš (2008, s. 90) uvádí, že motivem ke vzdělávání u této věkové kategorie je často: touha po sociálních kontaktech, snaha najít smysl života ve vědomí vlastní konečnosti, zvládání tělesných, psychických a sociálních změn, udržování vlastních sil. Nejčastějším důvodem, proč starší lidé studují je to, aby si splnili své dávné přání a aby si zvýšili sebevědomí (Schmidt, 1997, s. 45). Ve svém výzkumu také provedu šetření, jaký si respondenti pro vzdělání zvolili důvod.

2.2 Prostředí zájmového vzdělávání seniorů

Prostředí, ve kterém se vzdělávací proces realizuje, je jedním z nejdůležitějších objektivních činitelů edukace seniorů. Které faktory mohou ovlivňovat ochotu seniorů zapojovat se do vzdělávacího procesu? Určité pohodlí, vstřícné a vůči seniorům „přátelské“ prostředí velmi ovlivňuje ochotu seniorů zapojit se do vzdělávacího procesu a vydržet v něm. Volba tohoto prostředí přímo ovlivňuje chování a komunikaci ve skupině, srov. Špatenková, Smékalová, 2015 s. 72. Velmi důležité je hygienické prostředí,

relaxační prostředí, emocionální atmosféra a estetický dojem prostředí: to jsou vnější podmínky, které dopomáhají a souvisí s vnitřními podmínkami pro vzdělávání. Vnitřní zase souvisejí s fyzickým stavem, věkem a například psychickým stavem účastníků procesu. Záleží také na hmotných (učebna, skripta, pomůcky) a nehmotných (organizace, metody) prostředcích, ty také velmi ovlivňují edukační činnost. Co je dále velmi důležité? Přizpůsobit se tempu dospělého staršího člověka, který nemusí být v učení a pochopení daného učiva tak „rychlý“ jako mladší generace. Musí se brát ohledy nejen na zdravotní stav, ale i na věk. Starší generace nemusí tak dobře ovládat novodobou techniku a například počítače, nebo některé počítačové programy. Proto učení trvá déle.

„Obtížnost (resp. lehkost) učení označuje rychlost, s jakou si jedinec učivo osvojí. S postupujícím věkem se doba potřebná k učení prodlužuje. Lidé po 50. roce svého života potřebují k osvojení učební látky asi o 20 % víc času než lidé dvacetiletí“ (Špatenková, Smékalová, 2015 s. 79). Snaha seniorů si věc zapamatovat souvisí s podněty k učení a vytrvalostí konkrétního člověka. Je k tomu potřeba stabilně a pravidelně se učit a projít celým učebním procesem. Ovšem nejdůležitější roli hraje samozřejmě motivace.

„Koncept aktivního stárnutí je produktem těchto změn v uvažování nad tím, co znamená stárnout. Představuje seniorský věk jako období, jež má být naplněné aktivitou, ať je ve formě prodlužujícího se pohybu na trhu práce, celoživotního vzdělávání nebo sportu či dalších nově se rozvíjejících zájmů“ (Hasmanová Marhánková, 2013, s. 12).

Je důležité rozlišit koncept aktivního stárnutí a zájmového vzdělávání seniorů. Protože aktivní senior nemusí být zároveň senior věnující se zájmovému vzdělávání v organizované programu instituce. Je tedy v zásadě dobré, pokud se senioři snaží zapojit i ve vyšším věku do společnosti, ožíví to jejich vlastní sebekázeň a nebudou mít dojem, že jejich život již

s důchodem „skončil“. Je pouze na nich, jestli k tomu využijí vlastní koníčky, zájmy, cestování, nebo se jejich variantou stane třeba celoživotní vzdělávání na Univerzitách třetího věku. Podle Smékalové a Špatenkové mají vzdělávací aktivity velký emocionální a sociální význam. V případě seniorů nejde jen o vědomosti, ale také kontakt s lidmi, kteří se stejných akcí účastní. (2015, s. 34–35).

2.3 Instituce zájmového vzdělávání

Které vzdělávací programy bychom mohli zvolit jako nejznámější? Mezi nejrozšířenější vzdělávací programy patří Univerzity třetího věku, které jsou organizované přímo na vysokých školách, je to takový typ zájmového vzdělávání, při kterém účastníci nezískávají vysokoškolskou kvalifikaci, ovšem tyto Univerzity poskytují seniorům znalosti a poznatky na takové úrovni, která je charakteristická pro vysokou školu. Srov. Čornaničová, 1999, s. 39. To samozřejmě láká především takové seniory, kteří mají jisté zkušenosti, rozšířené znalosti, nebo například praxi a dokáží danému učivu porozumět. Mezi vzdělávací programy se řadí také Akademie třetího věku, které začali již v bývalém Československu vznikat v 80. letech. Oblíbený tematický okruh zde představuje kultura, literatura, historie, umění a ekologie. Mají charakter spíše rekreační a vycházkový a je tady prostor pro navazování přátelství. Účastníci získávají diplom o absolvování kurzu, to je velmi lákavá zvláště pro ten typ seniorů, kteří nemusí mít až tak vysoké poznatky o daném tématu, jako u U3V. Další vzdělávací programy mohou být například kluby důchodců nebo seniorská centra. Zde je krásně vidět, že možnosti a škála výběru jsou velmi široké a pestré. Senioři si mohou zvolit od náročnějšího studia pro doplnění vlastních odborných znalostí až po studium zaměřené zájmově, kde se ovšem také naučí novým poznatkům: *„jestliže je stáří součástí našeho života, je tedy i součástí školy, a tím i školou samotnou, a tudíž musí mít své učitele, svá pravidla, své cíle a studie, a také svou*

vlastní kázeň, tak aby pokroky byly možné i v životě starců“ (Tomczyk, 2015, s. 39).

Je tedy v zásadě dobré, pokud se senioři snaží zapojit i ve vyšším věku do společnosti, oživí to jejich vlastní sebekázeň a nebudou mít dojem, že jejich život již s důchodem „skončil“. Je pouze na nich, jestli k tomu využijí vlastní koníčky, zájmy, cestování, nebo se jejich variantou stane právě cílené celoživotní vzdělávání na Univerzitách třetího věku. Podle Smékalové a Špatenkové mají vzdělávací aktivity velký emocionální a sociální význam. V případě seniorů nejde jen o vědomosti, ale také s okolním prostředím, lektory a ostatními účastníky vzdělávání (2015, s. 34–35).

2.4 Funkce zájmového vzdělávání

Podle Bočkové pociťují určité obavy a nejistotu zvláště lidé ve věku 65 let, je to tedy záležitost spojená s odchodem do důchodu. Je to velmi psychicky náročné období lidského života a míra spokojenosti lidského života souvisí s mírou spokojenosti v jeho jednotlivých aspektech, jako například ekonomická, finanční a zdravotní situace jedince (2011, s. 6). Nyní nastává otázka, jak ještě mohou využít svých sil k tomu, abych byl pro společnost užitečný a jak by naopak mohla být společnost užitečná pro mě? Ačkoliv mnozí z důchodců přijmou roli nemohoucího starého člověka, který nechá rád vyřizovat mladší generaci záležitosti, kterým už sám nerozumí, někteří z nich chtějí toto životní období co nejvíce oddálit.

Tato myšlenka může být jednou ze stěžejních poháněcích sil pro dnešní seniory, nepřipadat si za každou cenu neužitečný a neproduktivní a ukázat mladší generaci, že se ještě dokáží zapojit. Stárí sice znamená biologickou etapu života, avšak stránka psychologická může být dále rozvíjena. I seniory dnes potkáváme na brigádách, v různých organizacích jako dobrovolníky, nebo jako pracovníky na zkrácený úvazek a mohou se v tom nalézt, uplatnit se, a především aktivně zapojit. Krásným příkladem

může být film Stážista od Nancy Meyers, kdy v poněkud humorných situacích nastává právě tato situace. Film vypráví o vdovci, který si v důchodu uvědomí, že to není až tak skvělé, jak se říká. Rozhodne se vrátit znovu do práce. Je to „s nadsázkou“ přesně ten příklad, proč by lidé na důchodu mohli do společnosti přispět svými zkušenostmi a že nikdy není pozdě na to, se něco naučit. Je velmi důležité, jestli je vzdělávání seniorů bráno jako prostředek, kdy se senioři vzdělávají za účelem toho, aby si mohli splnit své vzdělávací cíle z dětství a zlepšit si tím například svou životní situaci (prostřednictvím brigád), nebo je vzdělávání jejich cíl, kterým si dávají za úkol rozvinout svůj vlastní potenciál nebo získat vědomosti pro své účely. Tato práce zkoumá právě to druhé, kdy senior chce rozvíjet svůj vlastní potenciál. Podle Havighursta (1962) každá vzdělávací aktivita poskytuje jak instrumentální (prostředky), tak expresivní (cíle) příležitosti v různé míře.

Základní funkce edukace seniorů vymezil již Emil Livečka (1979), který rozlišoval tyto druhy, které krátce vymezím: Preventivní, která slouží především k výchově a vzdělávacím opatřením, které jsou provedeny s předstihem. Anticipační, která souvisí se změnami spojenými s odchodem do penze a organizací volného času. Podstatou je určit, které znalosti, dovednosti a názory si jedinec osvojil. Rehabilitační se týká duševního rozvoje. Posilovací se týká aktivního života a rozvoje zájmů a schopností. Tyto funkce jsou dle mého názoru spíše obecné a můžeme je brát za obecně platné, ale co se týče vzdělávání dospělých v užším pojetí, dobrý příklad a rozdělení uvádí dle literatury Haškovcová ve svém rozdělení na: Vzdělávací funkce, které se týkají přímo získávání poznatků, informací, zkušeností, osvojování si dovedností, což přímo souvisí s učením seniorů. Jako další funkci uvádí kulturně-kultivační, kde se jedná o rozvoj osobnosti v umělecké oblasti, kulturní a fyzická aktivita. Poslední dělení Haškovcové se týká

sociální-psychologické funkce, která se zaměřuje na oblast sociálních vztahů, psychického rozvoje a jde o cílenou aktivitu seniora (srov. Haškovcová, 2010, s. 129). Zde jasně vidíme souvislost s andragogickou myšlenkou „vzdělávání dospělých“, kde je hlavním cílem rozvoj nejen znalostí ale i osobnosti.

Podle Čornaničové, Petřkové a Bočkové funkce edukace seniorů také dělíme: Podle primárního zaměření na některé osobnostní stránky seniora na: Vzdělávací: získávání poznatků, informací, zkušeností, osvojování dovedností. Kulturně-kultivační: rozvoj osobnosti v oblastech uměleckých, kulturních a pohybových. Sociálně-psychologické: oblast sociálních vztahů, psychického rozvoje, cílená aktivita.

Podle specifického zaměření výchovy a vzdělávání, Preventivní: vzdělávací aktivity, které jsou prováděny v určitém předstihu a pozitivně, které ovlivňují průběh stárnutí a kvalitu života ve stáří. Anticipační: pozitivní připravenost na změny ve stylu života, hlavně při odchodu do důchodu. Rehabilitační: znovuobnovování a udržování fyzických a duševních sil, příprava pro další existenci. Posilovací (stimulační, kultivační): rozvoj a kultivace zájmů, potřeb a schopností. Kompenzační: vzdělávací aktivity kompenzují úbytek sociálních kontaktů. Aktivizační: začlenění se do současné společnosti. Komunikační: komunikace s okolím, a tak i s celou společností. Relaxační: plnohodnotné kultivované trávení volného času vedoucí k vnitřní harmonii člověka. Mezigenerační porozumění: prohloubení porozumění mezi generacemi a na prevenci řešení mezigeneračního napětí. (srov. Petřková, Čornaničová, 2004; Bočková, 2000).

3 Bariéry bránící účasti na zájmovém vzdělávání

Bariéry ve vzdělávacím procesu samozřejmě existují v každém věku, jenomže u seniorů jsou specifické tím, že se tyto bariéry prohlubují. To z toho důvodu, že s přibývajícím věkem se naše osobnostní rysy umocní, motivace je už pouze osobní, protože vzdělávání už senioři mnohdy nepotřebují kvůli lepšímu uplatnění na trhu práce a stává se tedy spíše jejich vlastní volbou a zdravotní stav seniorů se mnohdy přirozeným stárnutím organismu také spíše zhoršuje. Proč tedy obecně bariéry vznikají? Lidé, kteří se vzdělávají, v dospělosti často musí vystoupit ze své komfortní zóny, v tomto případě může samozřejmě vyvstat mnoho překážek v učení. Tyto bariéry mohou růst především s vyšším věkem. Dostupná literatura píše především o bariérách dospělých a nespécifikuje bariéry určitého věku, to je jeden z faktů, proč by výzkum bariér v klubu seniorů mohl být přínosem a také podkladem pro další kvalitativní výzkum, důležitá je také oblast výzkumu a protože každá „oblast“ má svá specifika, vždy může výsledek doplnit nebo potvrdit již provedené výzkumy obdobné s tímto tématem. Protože bariéry můžeme rozdělit do více druhů, proberu ty nejdůležitější. V následujících kapitolách postupně popíšu, jaký vliv má sociální prostředí na vznik bariér u seniorů a jaký má pro člověka z oblasti dalšího vzdělávání vliv odchod do důchodu.

3.1 Příčiny vzniku bariér u seniorů

Bariéry vznikají v průběhu celého života. Vznikají v důsledku špatných rodinných vazeb, špatné finanční situace, zdravotního stavu, který není vyhovující. Důležitým faktorem pro další rozvoj je především podpora rodiny, přátel nebo vrstevníků. Ovšem ne vždy senior rodinu, přátele nebo blízkého člověka u sebe má. Jedná se o tzv. penzionování, ovdovění apod. – proto musejí být kompenzovány aktivitami jinými, v nových sociálních

rolích. Pokud nikdo takový v okolí starého člověk není, musí se spoléhat pouze sám na sebe.

Mezi faktory ovlivňující bariéry seniora může patřit například: Teorie sociálního selhání, ta se zaměřuje na roli sociálního prostředí ve vytváření a posilování negativního pojetí starého člověka, sociální prostředí má tendenci označovat seniory za závislé v situacích, kdy jsou oslabení životní krizí, ztrátou sociálních rolí, závažnými zdravotními potížemi. Mapují postoje a chování druhých srážejí již snížený pocit osobní kompetence starších lidí. Vedou je k přijetí identity nemocných, neschopných zvládat každodenní úkoly, neúčinných a „nepotřebných“. V takových životních situacích je pro důchodce klíčovým bodem fyzická soběstačnost ta je výrazně podmiňována zdravím. To znamená zabezpečení vlastních a základních potřeb (srov. Sýkorová, 2007, str. 87).

Tyto dva pojmy spolu velmi úzce souvisí, pokud člověk ještě fyzicky stačí, svou situaci může dobře zvládnout. Pokud ovšem daný jedinec nestačí fyzicky, ocitá se na dně propasti, kdy si připadá sám, neschopný a nepotřebný. Aby k této situaci nedošlo, je velmi důležité připravit se na stárnutí postupně a aktivně i na tuto oblast může seniory připravit nejen zájmové vzdělávání, protože záběr kurzů, které může senior absolvovat, jsou velmi široké, patří k nim například i kurzy zdraví a pomoci, nebo vzdělávací akce zaměřené na finance. Je dobré být připraven na každou životní situaci a ke vzdělávání patří i získávání si důležitých informací o nových technologiích, ale také podvodech a ochraně sama sebe.

„Svým žitím něco vytvoříme, zanecháváme za sebou stopu. Někdo si cení majetku, který nashromáždil, někdo považuje za největší hodnotu, jež za ním zůstává, děti. Je však něco nehmotného, neviditelného, co je výsledkem našeho života, a to je proměna našeho vědomí. Naše životní zápasy, prohry, vítězství, utrpení, přemýšlení, studium, prožívání kultury a umění ...“ (Sak, Kolesárová, 2012. s. 144).

Prakticky se dá říci, že pro každého člověka představuje pojem překážky v seniorském věku trochu jiný význam. Pokud je člověk zdravý, aktivní a rád ve společnosti, může v důchodu všechny své zájmy prohloubit, má na vše čas a prostor.

Také podle Grusse musíme porozumět předpokladům zdravého stáří a nalézt cesty, jak proces stárnutí ovlivnit žádoucím směrem (Gruss, 2009). Pokud je ovšem člověk celý život stále nemocný, neaktivní a samotář, nemůžeme očekávat, že v důchodu se mohou tyto vlastnosti změnit. Většinou se například jisté problémy, vlastnosti a negativní postoj může pouze prohloubit, takže bariéry souvisí s celkovým životem a osobností člověka. Záleží to tedy vždy na tom, jakou má senior životní styl a celkový postoj k sobě samému.

3.2 Osobnostní bariéry

V následujících řádcích se budu věnovat osobnostním bariérám nejen účastníka vzdělávacího procesu. Senior si sám klade překážky v rámci osobnostního nastavení. Podle Rabušicové je definice osobnostních bariér následující: Osobnostní bariéry, to jsou ty, které má člověk spojené s vlastní vůlí a povahou. Je to například nedostatek motivace. Není-li motivace dostatečně silná, je velký předpoklad neúspěšnosti ve studiu, nebo v jiném případě senior další vzdělávání ani nevyzkouší a vzdá to rovnou. Dospělí jsou motivováni, když vidí potřebu naučit se nové dovednosti. Na pracovišti jsou například dospělí velmi motivovaní studovat a zvyšovat si své vzdělání

tehdy, očekávají-li poté povýšení ve své kariéře, ovšem tuto motivaci senioři nemají, jejich motivace je pouze vlastní zájem. Motivace je tedy velkým klíčem překonání překážek ve studiu (Rabušicová, 2008, str. 99–106).

Mezi další bariéry patří nedostatek sebevědomí. Sebevědomí je velmi individuální vlastnost každého jedince a každý má úroveň svého sebevědomí nastavenou jinak. Člověk je nastavený různě, některý jedinec je optimistický, jiný spíše pesimistický, jiný má problém se svým vzhledem, intelektem a celkově souvisí se sebe-pojetím člověka. Podle Rabušicové, je sebevědomí důležitý faktor, který nám určuje, do jaké míry si člověk uvědomuje své možnosti, schopnosti a rezervy, jak sám sebe hodnotí a do jaké míry věří ve svou schopnost obstát v určitých životních situacích. S tím samozřejmě souvisí to, jak člověk má rád sám sebe a jak si sám sebe váží. Úroveň sebevědomí ovlivňuje všechny oblasti lidského života (2008, str. 99–106).

Mezi poslední osobnostní bariéry řadí nedůvěru v efektivnost. Velmi často jsou lidé k vzdělávání v dospělosti skeptičtí a nevěří, že vzdělání jim přinese něco nového. Nastane-li tato situace, může být pro nás výše zmíněná nedůvěra v efektivnost překážkou, která nám brání ve vzdělávání (Rabušicová, 2008, str. 99–106). Osobnostní bariéry jsou v nás samotných, protože společnost a technický vývoj jde značně kupředu a může být náročné se přizpůsobovat a stále rychleji reagovat na změnu trhu a senioři nechtějí být závislí pouze na svých dětech. Sami chtějí umět napsat email, nebo vyřešit záležitosti jako nákupy nebo placení složenek přes internet.

3.3 Institucionální bariéry

Podle Rabušicové jsou neméně důležité bariéry institucionální. Sem patří překážky, které negativně ovlivňují možnosti vzdělávání či jeho průběh obzvlášť se zvyšujícím se věkem učícího se. Je to například nedostatek informací. Mezi které patří nejen špatná komunikace mezi vzdělávaným,

vzdělávajícím a institucí může být rovněž velmi nepříjemnou bariérou, která nám zneprůjemní či ztíží vzdělávací průběh. Také nedostatek vzdělávacích možností. Sem patří nedostatek vhodných vzdělávacích programů, které by byly pro vzdělávaného dostupné a vhodné. (Rabušicová, 2008, str. 50-58). V praktické části se věnuji těmto bariérám u účastníků, kteří se rozhodli nestudovat. Jako jeden z důvodů jsem uvedla „nedostatek vzdělávacích kurzů“ a také „nejsem obeznámen s nabídkou kurzů“, vzhledem k oblasti, kde bude výzkum probíhat je vysoká pravděpodobnost, že tato bariéra může mít velký vliv na neúčast.

Další nepříznivé vlivy na výuku dospělých uvádí a také doplňuje Mužík, tyto vlivy mohou působit na výuku dospělých a stávají se tak překážkami ve studiu. Senior může mít odlišné názory, které během života získal, a nemusí tak souhlasit s informacemi, které se mu v rámci studia dostávají. S tím souvisejí i určité stereotypy v myšlení, které pak mohou odmítat probíraná řešení (Mužík, 2004, s. 27–32).

3.4 Situační bariéry

Vyplývají z momentální situace jedince, jako je například: nedostatek času, financí a celková dostupnost. Podle Rabušicové dělíme situační bariéry na následující: Nedostatek finančních prostředků ke studiu, zdravotní omezení a nedostatek času.

V případě nedostatku financí je dobré zvážit, zda není lepší si odpustit něco méně důležitého a upřednostnit právě vzdělání (Rabušicová, 2008, str. 50-58).

V případě zdravotních omezení je důležité připustit, že ve stáří se objevují různě závažná zdravotní omezení, mezi které patří špatná chůze, bolest zad, bolesti při dlouhém sezení např. ve třídě, ale také zažívací potíže, potíže s udržením moči, nemoci srdce a tak dále. Podle Rabušicové zdravotní důvody bývají nejčastějším problémem vzdělávacího procesu ve vyšším

věku. Mohou nastat taková zdravotní omezení, která nám celý proces vzdělávání značně ztíží či znemožní úplně (2008, s. 105).

Další bariérou je nedostatek času. Čas, který jsou senioři vzdělání ochotni věnovat, záleží i na nabízených programech a jejich kvalitě. Mnohdy si vzdělávací proces zkusí, ale nevydrží u něj, protože je pro ně důležitější trávit čas s vnoučaty, starostí o zahradu, dům, odpočinkem nebo cestováním.

Z hlediska frekvence výskytu jsou nejčastějšími typy překážek k účasti na celoživotním učení situační a institucionální bariéry. Ty podle Rubensona (2010, s. 217) dominují ve většině zemí.

3.5 Intelektuální bariéry

Intelektuální představují nedostatečnou intelektuální výzbroj vzdělávaných. Velmi důležitá je srozumitelnost a jednoduchost verbálních i neverbálních komunikačních prostředků (Barták, 2008, s. 18-20). V realitě se může situace vyvíjet následujícím způsobem. Účastník se přihlásí ke vzdělávacímu procesu, protože ho dané téma vždy z laického pohledu zajímalo, má za to, že by se o tomto tématu mohl dozvědět i v odborných souvislostech, například když se jako dítě zúčastnil matematických olympiád, nebo na obrazovce sledoval různé dokumenty o přírodě, zajímaly ho soudní případy odvysílané v televizi. V dané výuce ovšem později zjistí, že i přes jeho zájem si nedokáže spojit souvislosti, nebo nedokáže provádět dané výpočty. Podobné to například může být, když se účastník zajímá o určitý typ sportu, přihlásí se tedy na kurz, kde je jiný typ sportu a posléze zjistí, že mu daný sport nejde, nevyhovuje, nebo na něj fyzicky není dostatečně zdatný. V praktické části jsou intelektuální bariéry přiřazeny k otázkám o dynamice studia.

3.6 Výrazové bariéry

Mužík uvádí další nepříznivé vlivy, které mohou působit na výuku dospělých a stávají se tak překážkami ve studiu. Dospělý může mít během života utvořeny odlišné názory na probíranou látku a nemusí tak s informacemi, které se mu v rámci studia dostávají souhlasit. Studium se pro něj v tu chvíli stává nekomfortním, nepříjemným a nevyhovujícím. Souvisejí s tím i určité stereotypy v myšlení, které pak mohou odmítat probíraná řešení daných úkolů, situací nebo článků, které se na výuce probírají. Může pak nastat problém, kdy student bude odmítat teoretické vysvětlení a odůvodnění dané látky, neboť dospělý člověk vše přirovnává k praxi a hledá odpovědi v životních situacích (srov. 2004, s. 27–33). Problém tedy může vzniknout právě mezi kantorem a studentem, ale také mezi studenty. Nemusí si ve vzdělávací skupině navzájem rozumět, protože se zde nenachází jedna konkrétní věková skupina. Obvykle se v klubech i na univerzitách objevují celkem vysoké věkové rozdíly. Samotná hranice je od 60 let výše a rozdíl může činit i dvacet let.

3.5 Emoční bariéry

Emoční bariéry, mohou představovat obavy či strach ze selhání. Představa účastníka vzdělávacího procesu, který věnuje určité úsilí, čas, finanční hotovost a také nějakou představu o tom, co intelektuálně zvládne, mohou být pro něj frustrující a stresující. Uvědomuje si, že určité překážky nemusí zvládnout a vyvolává to v něm pocity beznaděje, obavy, že se před okolím může zesměšnit. Novák také uvádí, že souhrn osobních i fyzických změn v organismu u seniora vyvolávají zvýšenou zranitelnost, pokles schopností ale případně i celková (ne)chuť do života (srov. 2014, s. 33).

Také může mít obavu, jestli zapadne do kolektivu a pokud by do něj nezapadl, mohl by se cítit společensky vyloučený a ponížený. Obecně jsou

emoční bariéry překážky volného, nespoutaného myšlení, konání a sdělování.

3.6 Bariéry kultury

Bariéry kultury jsou zejména důsledkem toho, že čím více člověk dospívá a nabírá zkušeností, podřizuje se nejrůznějším referenčním rámcům a dělá to, co od něj společenské prostředí vyžaduje. Snaží se o sounáležitost a soudržnost s příslušnou komunitou a jedná tak, aby se s ní ztotožnil. S těmito bariérami se pak setkáváme zejména v podobě nejrůznějších tvrzení, která se tváří jako axiomy. Dochází k tomu, že velmi omezují rozvoj tvořivého myšlení a jednání těch, kteří je kladně přijímají.

Znakem je také sounáležitost se svojí generační skupinou, kdy fungovaly určité politické, sociální a kulturní vzorce, kterých se zúčastněný nechce vzdát a je s nimi určitým způsobem propojený. Přijmout odlišný fakt, který je spojený s dnešními generačními vzorci, pro něj může být velmi těžké.

4 Praktická část

V praktické části diplomové práce se budu zabývat definováním cíle výzkumu, metodologií, pomocí níž byl výzkum realizován, výběru respondentů, interpretaci dat a také závěrečnému shrnutí výzkumu.

4.1 Metodologie výzkumu

Praktickou část svého výzkumu jsem provedla pomocí aplikovaného empirického kvantitativního výzkumu. Podle Hanzela se takový výzkum opírá se o základy takového vědění, které je získáváno empiricky, tedy prostřednictvím vlastní zkušenosti (v obecné rovině pozorování). Vědecká fakta jsou neosobní, jsou empiricky zaručena a rigorózně testována. Logický postup užívaný v kvantitativním šetření je deduktivní (Hanzel, s. 20, 2014). Výzkum byl proveden v měsíci březnu roku 2019, sběr dat byl proveden formou náhodného výběru: *„Populace je rozdělena do skupin homogenních vzhledem k jasnému kritériu a jedinci jsou vybíráni do vzorku náhodně z těchto skupin“* (Disman, 2002, s. 107), tedy skupina jasně vymezená věkově, senioři ve věkové kategorii 60 a více let. Ve výzkumu používám dle Punche šetření popisné, popisně explanatorní a explanatorní (Punch, 2008, s. 30–31). Popisné použiji především k rozdělení proměnných o sociálních vlastnostech, například abych zjistila, kolik respondentů patří do jednotlivých kategorií určité proměnné, tedy rozložení respondentů podle vzdělání, pohlaví nebo věku. Popisně/Explanatorní, tedy rozdělení proměnné o dispozici, ukazuje, kolik lidí si myslí, cítí nebo vidí věc určitým způsobem.

4.2 Cíle výzkumu

Cílem mojí práce je identifikovat bariéry, s nimiž se potýkají senioři v seniorském klubu, akademii třetího věku a domově pro seniory v Mikulovicích. Tato oblast je specifická svou geografickou polohou. Volím kvantitativní design výzkumu a metodu jednorázového dotazníkového šetření. Cíle jsem si rozdělila na hlavní cíl a dílčí cíle.

Hlavním cílem mé práce je tedy identifikovat překážky, s nimiž se potýkají senioři v průběhu zájmového vzdělávání. Vedlejšími cíli je identifikovat, jakou mají senioři motivaci ke studiu a zjistit, co vede seniory k neúčasti na zájmovém vzdělávání.

4.3 Hypotézy

Má hlavní výzkumná otázka tedy zní: *S jakými bariérami se senioři potýkají v průběhu zájmového vzdělávání?* Vedlejšími otázkami jsou poté následující: jakou mají senioři motivaci ke studiu, co vede seniory k neúčasti na zájmovém vzdělávání a jaké je rozložení respondentů podle pohlaví. Na tomto základě byly stanoveny následující hypotézy:

1VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání je špatný zdravotní stav seniorů.

2VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání ze strany instituce je finanční náročnost.

3VH: Nejčastějším důvodem účasti na zájmovém vzdělávání je potřeba sociálního kontaktu.

Dílčí hypotézy:

4VH: Zájmového vzdělávání se účastní více ženy než muži.

5VH: Zájmového vzdělávání se nejčastěji účastní senioři sami.

Ve svých hypotézách také mimo jiné vycházím z dalších autorů, kteří již na toto téma publikovali, zároveň však jejich výsledky rozvíjím a doplňuji jistými specifikacemi vlastního výzkumu.

První hypotéza se opírá o výzkum Balogové (2008), který předpokládá zdravotní omezení, za důvod ukončení studia na U3V (Balogová a kolektiv, 2008, s. 18). Také Rabušicová uvádí, že zdravotní důvody bývají nejčastějším problémem vzdělávacího procesu ve vyšším věku. Mohou nastat taková zdravotní omezení, která nám celý proces vzdělávání značně ztíží či znemožní úplně (2008, s. 105). Z hlediska frekvence výskytu jsou nejčastějšími typy překážek k účasti na celoživotním učení také podle Rubensona právě situační bariéry, pod které spadají především zdravotní omezení (2010, s. 217).

Třetí hypotéza vychází z Milana Beneše (2008, s. 90), který ve své práci uvádí, že motivem ke vzdělávání u této věkové kategorie je často právě touha po sociálních kontaktech. Také u této hypotézy vycházím z výzkumu Smarta (2007), který za jednu z hlavních motivací dospělých osob ke vzdělávání určil mezilidské vztahy (Houston; Toman, 2007, s. 63). Pro seniory je tento důvod nejdůležitější vzhledem k určité izolovanosti starších osob v rámci společenských vztahů. Šetření kulturní dimenze seniorů (2007) ukázalo, že obliba volnočasových činností je spjata s reálnými možnostmi seniorů. Největší oblibu zaznamenaly činnosti, spojené především kontaktem s lidmi v okolí.

4.4 Výzkumný vzorek

Své výzkumné šetření jsem zaměřila na odlehlejší oblast Olomouckého kraje, a to na Mikulovice u Jeseníku. V obci Mikulovice žije podle dat regionálního servisu celkem 721 seniorů ve věku nad 60 let, kteří tvoří můj výzkumný vzorek. Žen je 413 a mužů 308. Ženy demograficky zastupují větší část populace seniorů než muži. (Regionální informační servis

©2017). Data prezentovaná ve svém výzkumu jsem získala ve spolupráci s místním senior centrem (klubem), který vede nejen klub pro seniory, ale také akademii třetího věku a pracuje pod záštitou místního domova pro seniory.

Místní senioři mají tedy výběr hned z několika institucí, které mohou navštěvovat. Mimo výše zmíněných se mohou zdejší senioři účastnit také Virtuální univerzity třetího věku, která se nachází ve městě Jeseník a Univerzity třetího věku v Olomouci. Ovšem poslední dvě instituce jsou pro seniory méně dostupné kvůli nutnému dojíždění.

Tyto kluby aktivního stárnutí jsou v rámci center zájmového vzdělávání specifické právě tím, že se primárně nezaměřují na vzdělávání, ale především na pěstování sociálních kontaktů a společenskou integraci svých členů. Oproti většině U3V nebo Akademiím třetího věku však kluby sdružují i seniory se vzděláním nižším než středoškolským zakončeným maturitní zkouškou. Šetření je zaměřeno na překážky, které senioři řeší během účasti na dalším vzdělávání, ale také obsahuje názory seniorů, kteří zájmové vzdělání nenavštěvují a z jakého důvodu. Vedlejší výzkumnou otázkou je také jejich motiv ke vzdělávání.

4.5 Metoda

Pro sběr dat používám metodu dotazníkového výzkumu. Tyto dotazníky byly rozdány osobně v rámci akcí klubu seniorů a obce v Mikulovicích. Tento způsob sběru dat měl nesrovnatelné plus, dotazník se dostal k oběma skupinám respondentů studujícím i nestudujícím. Dotazník byl určen respondentům ve věkové kategorii 60 a více let, toto kritérium je určeno podle celosvětové organizace (WHO, 2013 a). Vrchní věkovou hranici jsem neurčila. Předpokládaný rozsah jsem stanovila na 150 (tento rozsah byl také určen dle návštěvnosti). Dotazníků bylo rozdáno celkem 150 a návratnosti byla 132 z tohoto počtu jsem vyřadila 13 dotazníků, které byly

chybně vyplněné a ty s věkovou skupinu 50–59, která byla do dotazníku zařazena z důvodu, abych předešla nutné selekci během vyplňování dotazníků respondenty. Konečný počet byl 119. Celková návratnost je tedy 88 %.

Důležitou roli hraje anonymita při vyplňování dotazníků a ujištění, že veškeré vyplněné údaje budou použity jen pro účely výzkumu. Respondenty to vede k pravdivému a otevřenému odpovídání. Dotazník umožňuje poměrně snadnou kontrolu a rychlé zpracování dat. Dotazník se skládá z dotazníkových položek. Každá položka je složená z části otázkové a odpovědní. V otázkách je respondentům nabídnuta možnost otevřené odpovědi. Dotazník působí rozsáhlým dojmem, protože byl určen pro respondenty seniorského věku, proto je ve velikosti 14. V úvodu dotazníku se respondentům představuji a seznamuji je s účelem výzkumu. Důležité je zde uvedení způsobu označení odpovědi zakroužkováním. Na závěr respondentům děkuji za čas, který věnovali vyplňování dotazníku a za jejich názory. Podkladem pro dotazník je teoretická část práce, ze které vychází bariéry i motivace ke studiu.

4.6 Pilotáž

Před samotným výzkumem byl provedena pilotáž, především kvůli zjištění reakcí respondentů na navrhované otázky a následnou optimalizaci užité indikace. Pilotáž byla provedena na 15 ti respondentech, za stejných podmínek a ve stejném prostředí jako samotný výzkum. Byla tak ověřena srozumitelnost jednotlivých otázek a dostatečný rozsah nabízených odpovědí. Na základě odpovědí byl také dotazník upraven.

4.7 Zpracování a prezentace dat

V této části se budu věnovat zpracování a prezentaci dat, v prezentaci dat se budu věnovat postupně všem otázkám svého dotazníku a jejich okomentování. Data byla zpracována v programech Excel a Statistica. Jednotlivá data jsem zapracovala do výchozí tabulky v Excel, pro vytváření grafů byl také použit program Excel. Program Statistica byl použit výhradně k tvorbě tabulek.

První otázka je otázkou rozřazovací. Dělí respondenty na skupinu, která se zájmového vzdělávání účastní a která se neúčastní. Jednotlivé skupiny poté pokračují ve vyplňování dotazníku rozdílným způsobem.

Graf. č. 1.



Zájmového vzdělávání se účastní 51 respondentů a neúčastní se celkem 68 respondentů z výzkumného vzorku.

VH: Zájmového vzdělávání se účastní více ženy než muži.

Tabulka č. 3.

Tabulka č. 3. ÚČAST NA ZÁJMOVÉM VZDĚLÁVÁNÍ PODLE POHLAVÍ			
POHLAVÍ	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ano	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ne	Celkem
žena	44	47	91
	86,27 %	69,12 %	
muž	7	21	28
	13,73 %	30,88 %	
Vš. Skup.	51	68	119

Z celkového počtu 119 se výzkumu zúčastnilo 91 žen a 28 mužů. Respondentů, kteří se vzdělávání účastní je 51 z toho 44 žen (86,27 %) a 7 (13,73 %) mužů. Výrazně převažuje účast na zájmovém vzdělávání u žen. Z těch, kteří se zájmového vzdělávání neúčastní odpovědělo celkem 47 žen (69,12 %) a 21 mužů (30,88 %). Zde mohu potvrdit hypotézu, že z celkového počtu dotázaných žen a mužů, kteří se zájmového vzdělávání účastní, se ženy účastní častěji.

VH: Zájmového vzdělávání se nejčastěji účastní senioři se středoškolským vzděláním.

Obě skupiny respondentů musely také vyplnit identifikační otázky týkající se nejvyššího dosaženého vzdělání a věkového rozvrstvení. Mezi účastníky vzdělávacího procesu mělo největší zastoupení středoškolského vzdělání s maturitní zkouškou a to **34** (66,67 %) a středoškolského bez maturity **11** (21,57 %), respondenti s vysokoškolským (7,84 %) a základním

(3,92 %) vzděláním už představovali nižší počet vzdělávaných. Z celkového počtu v posledním sloupci vidíme podobné celkové rozvrstvení respondentů. Největší část tvořili respondenti se středoškolským vzděláním s maturitou. Viz tabulka č. 4.

Tabulka č. 4.

ÚČAST NA ZÁJMOVÉM VZDĚLÁVÁNÍ PODLE DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ			
VZDĚLÁNÍ	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ano	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ne	Celkem
ZŠ	2	4	6
	3,92 %	5,88 %	
SŠ bez M	11	23	34
	21,57 %	33,82 %	
SŠ s M	34	38	72
	66,67 %	55,88 %	
VŠ	4	3	7
	7,84 %	4,41 %	
Vš. Skup.	51	68	119

Na zájmovém vzdělávání se dle mé hypotézy nejčastěji účastní senioři se středoškolským vzděláním.

Identifikační otázky: Rozdělení respondentů podle věku a účasti na vzdělávání.

Věkové skupiny respondentů byly rozřazeny v dotazníku na skupiny 50–59 tato věková skupina byla z výzkumu vyřazena. Další skupinou byl věk 60–74 let s celkovým počtem 92 respondentů. Ve skupině 75–89 byl celkový

počet respondentů 27. Devadesát let a více neměl ve výzkumu žádný respondent. V obou skupinách měla vyšší zastoupení skupina ve věku 60–74 let. Viz tabulka č. 5.

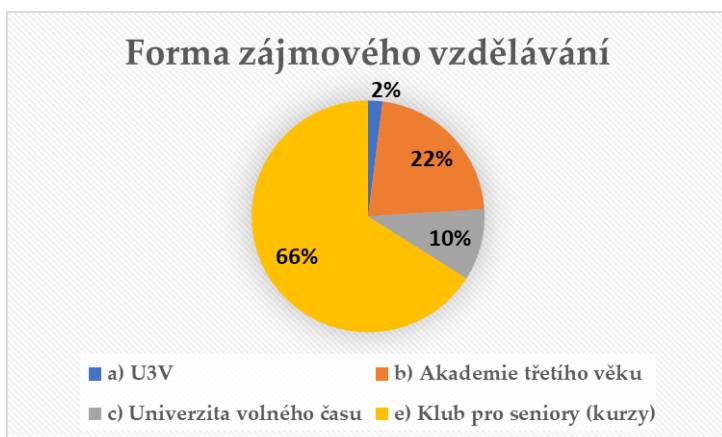
Tabulka č. 5.

VĚKOVÉ ROZDĚLENÍ RESPONDENTŮ			
	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ano	ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ ne	Celkem
60-74	37	55	92
	72,55 %	80,88 %	
75-89	14	13	27
	27,45 %	19,12 %	
Vš. Skup.	51	68	119

Forma zájmového vzdělávání seniorů:

Graf. č.2.

Otázka zaměřená na typ institucí ukázala, že se senioři věnují zájmovému vzdělávání nejčastěji ve svém klubu celých 66 %, dalších 22 % navštěvuje Akademii třetího věku, 10 % Univerzitu volného času a pouze 2 % U3V.



VH: Nejčastějším důvodem účasti na zájmovém vzdělávání je potřeba sociálního kontaktu.

Tabulka č. 6.

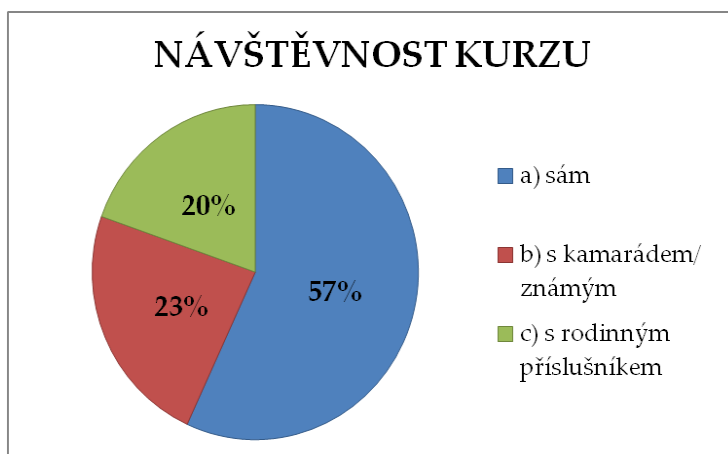
	HLAVNÍ MOTIV ÚČASTI	CELKEM
a	zajímá mě obor studia	15 29,41 %
b	chci si rozšířit znalosti	8 15,69 %
c	chci být v kontaktu s dalšími (novými) lidmi	13 25,49 %
d	chci zaplnit svůj volný čas	5 9,80 %
e	ze zvědavosti	5 9,80 %
f	pozitivní zkušenost	4 7,84 %
g	jiný: je to něco nového	1 1,96 %
	Vš. Skup.	51

Tuto otázku jsem na základě pilotáže doplnila o další odpověď „*pozitivní zkušenost*“. Respondenti měli také možnost v samotném výzkumu využít možnost *jiné (doplňte)* a jeden respondent odpověděl „*je to pro mě něco nového*“. Ve svém předpokladu jsem uvedla, že nejčastějším důvodem, který uvádí i další autoři (viz kap. 4.3), je, že hledají především *možnosti sociálních kontaktů*. V mém výzkumu ovšem tento důvod překvapivě skončil na druhém místě s celkovým počtem 13 respondentů (25,49%) a nejčastěji zvoleným motivem byl *zájem o daný obor studia* s celkovým počtem 15 respondentů (29,41%). Zájem o dané studium volili nejčastěji respondenti se základním vzděláním a středním bez maturity. Poznání nových lidí zvolili nejčastěji respondenti se střední školou s maturitou. Vysokoškoláci potom volili stejným poměrem mezi *rozšířením si znalostí* a *poznáním nových lidí*. Možnosti *d) chci zaplnit svůj volný čas* a *e) ze zvědavosti* zvolilo 9,80 %

respondentů, důvod předchozí *pozitivní zkušenost* zvolilo 7,84 % a jiný důvod (*je to pro mě něco nového*) doplnil 1 respondent, tedy 1,96 % z celého vzorku. Hypotéza se sice tedy nepotvrdila, avšak poznání nových lidí se umístilo na druhém místě. To může být způsobeno tím, že místní senioři ve 43% navštěvují studium s někým, tudíž pro ně „*potřeba kontaktu s dalšími lidmi*“ nemusí být prioritou, protože už s někým blízkým kurz navštěvují.

Návštěvnost kurzu:

Graf. č. 3



Nejčastěji senioři navštěvují kurzy sami 57 %, ovšem nemalé množství navštěvuje kurz s kamarádem 23 % nebo rodinným příslušníkem 20 %. Tuto otázku jsem do výzkumu zařadila pro zmapování této specifické skupiny seniorů, kteří v předvýzkumu uvedli, že je pro ně překážkou, pokud kurz opustí osoba, která jej s ním navštěvuje. Z výsledku vidíme že 43 % účastníků navštěvují kurz nejčastěji s někým. I toto může být důvod, proč se neumístila *potřeba kontaktu s dalšími lidmi* na prvních příčkách, téměř polovina respondentů totiž chodí do kurzu s někým.

VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání je špatný zdravotní stav seniorů.

Tato otázka je důležitá především pro identifikaci situace, kdy se senior vzdělávání neúčastní vůbec a z jakého důvodu. **Tabulka č. 7.**

MOTIV NEÚČASTI	Celkem
a) nemám zájem studovat	11 16,17 %
b) nemoc, zdravotní problémy	20 29,41 %
c) nejsem obeznámen s nabídkou studia	12 17,64 %
d) nabídka kurzů je pro mě nezajímavá	6 8,82 %
e) nedostatek času	3 4,41 %
f) nedostatek financí	4 5,88 %
g) komplikovaná doprava do místa vzdělávání	5 10,29 %
h) negativní zkušenost s jakýmkoliv vzděláváním	6 5,88 %
ch) jiný: necítím se dobře mezi novými lidmi	1 1,47 %
Vš. Skup.	68

Dle mého předpokladu opřeného o další autory (viz kap. 4.3) se tato hypotéza potvrdila. Mezi nejčastější motiv neúčasti na zájmovém vzdělávání patří *nemoc, zdravotní problémy* s celkovým počtem 20 respondentů (29,41 %), z toho volilo 15 žen a 5 mužů, také nejčastější odpovědi obou pohlaví. Druhým nejčastějším důvodem je *nejsem obeznámen s nabídkou studia* 17,64 % respondentů a třetí místo *nemám zájem studovat* 16,7 % respondentů. *Nedostatek času* 4,41 % respondenti a *necítím se dobře mezi novými lidmi* 1,47 % uvedlo nejméně respondentů jako důvod k neúčasti na zájmovém vzdělávání.

Doplňující otázka: Odrazuje Vás někdo od studia?

Tato otázka byla v rámci výzkumu použita pro srovnání mezi účastníky a nestudujícími. Zajímalo mě jestli může mít vliv odrazování okolí na to, zda se senior rozhodne studovat a nebo se neúčastnit a zda to můžeme reálně označit za bariéru. Také bych ráda poukázala, že žádný s respondentů to jako bariéru neoznačil i přesto, že u některých byla odpověď kladná.

Tabulka č. 8.	ODRAZOVÁNÍ OD STUDIA / NESTUDUJÍCÍ	
	Tabulka četností	
	Počet	Procenta
Kategorie		
ano	12	17,65
ne	56	82,35

U respondentů, kteří nestudují je vyšší procento lidí v jejich okolí, kteří je od studia nějakým způsobem odrazují, a je to celkem 17,65 % z celkového počtu. Odrazování od studia tedy může mít vliv na neúčast.

Tabulka č. 9	ODRAZOVÁNÍ OD STUDIA/ STUDUJÍCÍ	
	Tabulka četností	
	Počet	Procenta
Kategorie		
ano	2	3,92
ne	49	96,08

U respondentů, kteří studují je toto procento **výrazně** nižší, tedy pouze 3,92 % respondentů mělo pocit, že by je okolí od studia odrazovalo.

VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání je špatný zdravotní stav seniorů.

V následujícím grafu se věnuji různým druhům překážek a komplikací při studiu, které posléze tvoří konkrétní bariéry. Překážky se týkají zdravotního stavu jako únava, bolesti zad, ty patří mezi situační bariéry. Například: Nedostatek pozornosti a špatná vůle, tyto překážky můžeme zařadit mezi osobnostní bariéry. Pocit náročnosti studia patří mezi intelektuální bariéry. Komunikace mezi studenty a spadají institucionální bariéry, otázku rozdílného přístupu k výuce vidíme v bariérách výrazových a odlišné názory zastupují kulturní bariéry. Ve výzkumu se snažím zastoupit všechny typy výše zmiňovaných bariér tak, aby výsledky korespondovali s teoretickou částí. Viz Graf. č. 4.

Překážky ve studiu 1 část.

Graf. č.4



V této části jsem se zabývala překážkami, které znepříjemňují studium respondentů takovým způsobem, že kvůli nim uvažují o ukončení studia. Jsou to překážky spíše osobního charakteru, které konkrétní instituce ve své podstatě neovlivní. Vzhledem k možnosti označení více odpovědí u některých otázek může součet relativních odpovědí přesahovat 100 %. Nejčastějšími překážkami při studiu jsou:

a) *špatně slyším výklad učitele*

b) *bolest zad při dlouhé sezení v učebně*

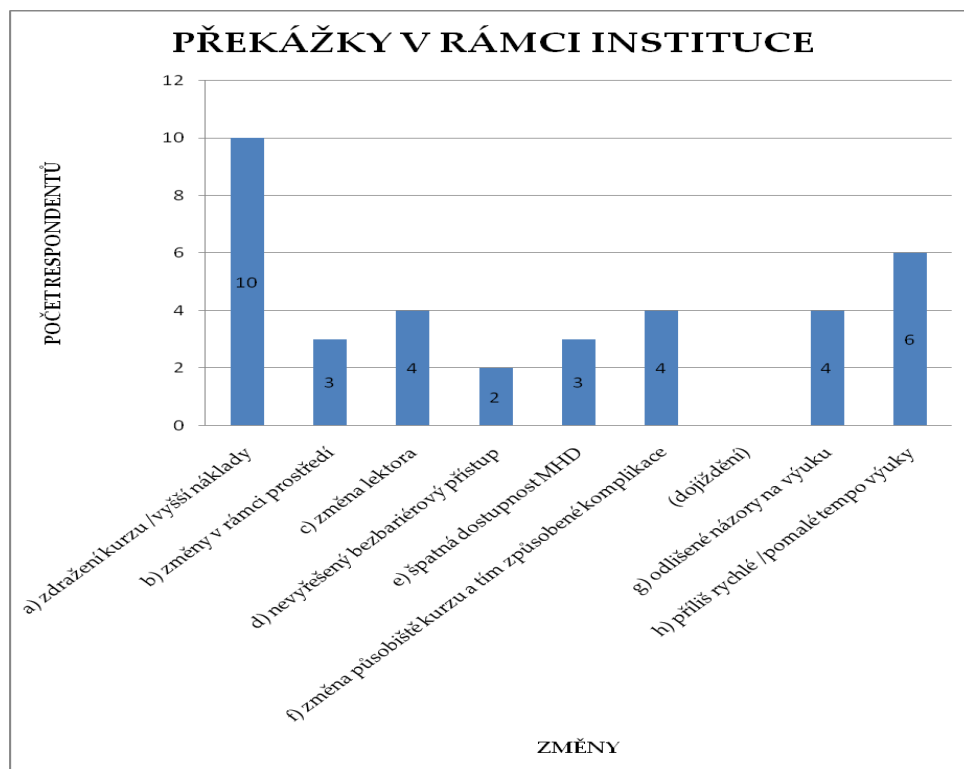
c) *bolest nohou při dlouhých exkurzích*

Nejčastější bariérou jsou označeny zdravotní obtíže – špatný sluch, bolest zad a bolest nohou. Hypotéza, že špatný zdravotní stav komplikuje studium a je jednou z nejčastějších příčin, že studenti přemýšlí o ukončení studia se potvrdila. V pořadí čtvrtém považují za překážku to, že *kurz opustila osoba, se kterou jej navštěvovali.*

VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání ze strany instituce je cena kurzů.

Překážky ve studiu 2. část.

Graf. č. 5



V poslední části jsem se zabývala událostmi, které znepříjemňují studium respondentům takovým způsobem, že kvůli nim uvažují o ukončení studia. Jsou to takové události, které může vzdělávací instituce ovlivnit. Vzhledem k možnosti označení více odpovědí u některých otázek může součet relativních odpovědí přesahovat 100 %. Nejčastějšími překážkami při studiu jsou:

- a) *Zdražení kurzu/vyšší náklady*
- b) *Příliš rychlé nebo pomalé tempo výuky*

Jako největší překážky ve studiu v rámci instituce respondenti považují zdražení výuky/vyšší náklady – tedy finanční bariéry a také tempo výuky – které můžeme zařadit mezi situační bariéry.

4.8 Výsledky a diskuze

Výsledky: Dotazníkové šetření mělo za cíl identifikovat bariéry v průběhu studia na zájmovém vzdělávání velmi konkrétního segmentu seniorské populace ve věku od 60 let a výše v obci, seniorském klubu i domově seniorů Mikulovice, zároveň jsem si zvolila dílčí cíle práce, které jsem v hypotézách, které v následujících řádcích shrnu.

1VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání je špatný zdravotní stav seniorů. Tuto hypotézu jsem ověřovala v rámci dvou otázek. První z nich byla, jaký je důvod neúčasti na vzdělávání. Seniori v mém výzkumném vzorku nejčastěji označili jako důvod pro neúčast *nemoc a zdravotní problémy* (29,41 %) a dále *nejsem obeznámen s nabídkou studia* (17,64 %) a na třetí v příčce byl důvod *nemám zájem studovat*. Tyto odpovědi reflektují také nízkou informovanost, a ne příliš velký zájem seniorů o nabízené vzdělávací aktivity v obci celkově, nebo také mimo klub, který navštěvují. Někteří respondenti ale dopisovali do dotazníku, že se vzdělávají doma četbou anebo sledováním televizních dokumentů. Další stěžejní otázkou bylo, jaké konkrétní důvody jim ve studiu nejvíce překáží. Jako nejčastější překážky při studiu označili následující zdravotní problémy: *špatně slyší výklad učitele, bolí je záda a nohy*, tyto překážky zastoupily nejvyšší počet a všechny se řadí právě mezi zdravotní problémy. Hypotéza se mi potvrdila.

2VH: Největší bariérou v zájmovém vzdělávání ze strany instituce je finanční náročnost. V další části překážek ve studiu jsem ověřovala, která z bariér, které nemůže ovlivnit sám vzdělávaný, mu v rámci instituce nejvíce překáží. Jako největší překážku ve studiu v rámci instituce respondenti považují *zdražení výuky/vyšší náklady*, které jsou pro ně velkou nepříjemností v rámci vzdělávacího procesu. Hypotéza, že finanční náročnost představuje pro seniory problém, se mi potvrdila.

3VH: Nejčastějším důvodem účasti na zájmovém vzdělávání je potřeba sociálního kontaktu. Dílčím cílem práce je zjistit, co je hlavním motivem seniorů k účasti na zájmovém vzdělávání v Mikulovicích. Respondenti nejčastěji uváděli jako hlavní motiv „zajímá mě obor studia“ (29,41 %) a „chci být v kontaktu s dalšími (novými) lidmi“ (25,49 %). Předpoklad, že senioři navštěvují studium zejména pro kontakty s lidmi se sice nepotvrdil, ovšem zaujal druhé místo hned za zájmem o studium. Zde je ale nutné podotknout, že senioři v rámci obce Mikulovice navštěvují instituce ze 43 % s někým, a to může být dáno vyšší soudržností lidí v obci i velikostí obce, kde je vyšší pravděpodobnost, že se lidé z okolí mohou vzájemně znát. V tom případě by výsledek sice znamenal, že jsem hypotézu nepotvrdila právě z tohoto důvodu.

4VH: Zájmového vzdělávání se účastní více ženy než muži. Respondentů, kteří se vzdělávání účastní je 51 z toho 44 žen (86,27 %) a 7 (13,73 %) mužů. Výrazně převažuje účast na zájmovém vzdělávání u žen. Výsledky tedy hypotézu potvrdily.

5VH: Zájmového vzdělávání se nejčastěji účastní senioři sami. Nejčastěji senioři navštěvují kurzy sami 57 %, ovšem nemalé množství navštěvuje kurz s kamarádem 23 % nebo rodinným příslušníkem 20 %. Hypotéza se tedy potvrdila, ale z výzkumu vyplívá, že celkem vysoké procento respondentů navštěvuje kurzy s někým.

Dotazníky byly rozdány v několika intervalech. Během vyplňování měli účastníci prostor pro dotazy a po ukončení sběru dotazníků následoval prostor pro diskuzi a doplnění. *K otázce bariér v průběhu studia se téměř všichni účastníci shodli na tom, že pokud by se „daný stav“ zhoršil nebo opakoval, pravděpodobně by studium ukončili.* To tedy znamená, že „jednorázový problém“ nebo nemoc jako „chřipka“, která odezní, není důvodem pro ukončení studia. Překážky, které senioři v dotazníkům uvedli, že je trápí, tedy jsou aktuálními,

ale také mohou být jednorázovými, ovšem v danou chvíli to pro ně byl problém, který je v danou chvíli trápil. K tématu motivace se nejčastěji dotazovali, *zda mohou označit více odpovědí*, přes to, že bylo řečeno, aby uvedli pouze jeden, který je pro ně hlavní. Při třídění dotazníku jsem musela vyřadit celkem 4 dotazníky, kde bylo označeno více motivů.

Jedna z otázek byla také na typ institucí, ve kterých se senioři věnují zájmovému vzdělávání. Většina z nich uvedla svůj klub. Jen minimum respondentů uvedlo, že se účastní vzdělávacích aktivit jinde. Zajímavá byla také otázka, kde se jednalo stereotypy spojené se stářím, plata jsem se účastníků na to, zda je od studia někdo odrazuje a měli možnost doplnit informaci k oběma možnostem. Ve většině respondenti odpověď ano/ne nedoplňili, pouze pár respondentů vyplnilo následující: reakce ANO „*prý už jsem na to stará*“, „*co na staré kolena blbnu*“ nebo „*na co mi to je dobré*“. Naopak u reakcí NE: důvody „*naopak jsou rádi, že se zabavím*“, „*fandí mi*“. Určité „stereotypy“ mají rozhodně vliv na účast v zájmovém vzdělávání.

Když jsem v předvýzkumu mapovala terén a zjišťovala, co seniory především trápí a co považují za překážku, nebo co je naopak ke studiu motivuje, dostalo se mi určitých kategorií, které jsem následně použila v dotazníku. Při rozdělení definitivní verze dotazníku se ale opět objevil nový motiv nebo překážku, která nebyla v dotazníku použita, tyto odpovědi byly zařazeny do výše uvedených tabulek.

Závěr

V práci byly shrnuty oblasti, ve kterých v rámci stárnutí populace dochází ke změnám. Čtenář se dozvěděl, jak se člení stáří a stárnutí a které mýty jsou se stářím spojeny. Také jsem seznámila čtenáře s funkcemi institucí a možnostmi seniora v oblasti vzdělávání. Protože fenomén bariér a překážek ve vzdělávání se týká všech věkových kategorií, musela jsem v práci ujasnit specifika ve vzdělávání seniorů a ujasnit také jejich motivy. Tedy všechny prvky v teoretické i praktické části jsou úzce propojeny a teoretické problémy jsou zavedeny, formulovány v praktické části do otázek v dotazníku. Ve své práci si kladu otázku, s jakými bariérami se senioři potýkají v průběhu zájmového vzdělávání. Cílem mojí práce je identifikovat bariéry s nimiž se potýkají senioři v seniorském klubu a domově pro seniory v Mikulovicích. Tato oblast je specifická svou geografickou polohou. Volím kvantitativní design výzkumu a metodu jednorázového dotazníkového šetření. Tento výzkum je zaměřený poněkud úzce, ale podařilo se naplnit jeho cíle a také obsahuje nové podklady například v tom, že senioři sami doplňovali „*aktuální formy bariér i motivů ke studiu*“ a může být však východiskem pro další obsáhlejší výzkum nebo také kvalitativní šetření v oblasti bariér seniorů, kde by se mohlo konkrétním bariérám věnovat do větších detailů. Výsledky takových výzkumů, které by mohly být zaměřené na konkrétní oblasti ČR (kvantitativní i kvalitativní formou) by mohly napomoci v opatřeních, které by zvyšovali dále kvalitu seniorského života a také by usnadnili seniorům orientaci v dnešním trhu nabídek a možností, nebo činili vzdělání komfortnějším a dostupnějším než kdy dřív. Napomáhali by v tom, jak být dále aktivním členem a zapojit se do společnosti. V praktické části se objevují i překážky nebo motivy, které nemám v teoretické části uvedeny, a to z toho důvodu, že buď nejsou ještě

zasazeny do konkrétního kontextu, nebo mohou být v literatuře „jinak formulovány“ z tohoto důvodu bych navrhovala právě kvalitativní výzkum pro doplnění informací tak, jak mohly být myšleny. Téma splnilo andragogice zaměření z toho důvodu, že vzdělávání seniorů má svá jistá specifika a jedná se rozhodně o osoby dospělé, které se takového vzdělávání účastní dobrovolně a není tedy povinné.

Literatura a zdroje

- Balogová, B. 2008: *Edukácia ako zmysel života seniora/ky. Svet seniora - senior vo svete*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Beneš, M. 2008.: *Andragogika*. Praha: Grada Publishing a. s.
- Bočková, L. a kol, 2011.: 50 + aktivně. Portál.
- Disman, M. 2002: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Regleta.
- Gruss, P. 2009: *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. (ed.). Praha: Portál.
- Hanzl, D. 2014: *Metody a techniky sociálního výzkumu* Jihlava: VŠPJ.
- Hasmanová Marhánková, J. 2013: *Aktivita jako projekt: diskurs aktivního stárnutí a jeho odezvy v životech českých seniorů a seniorek*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Haškovcová, H. 2010: *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team.
- Jeřábek, H., a kol. 2013: *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Kaufman, G. 1998: *Effects of Life Course Transitions on the Quality of Relationships Between Adult Children and Their Parents*. Journal of Marriage and the Family.
- Korytářová, Šárka, 2018/2019: *Bariéry zájmového vzdělávání dospělých*. FF UPOL Olomouc
- Kozáková, Z. MÜLLER O., 2006: *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Monografie.
- Langmeier, J., Krejčířová, D..2006 *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. 4. vyd. Grada Publishing, a.s.
- MÜHLPACHR , P. 2004: *Gerontopedagogika*. 1. vydání Masarykova Univerzita v Brně.

Mayer, N., Stážista/The intern 2015 [online]. USA. Dostupné na: <https://sites.google.com/site/novaiso690/schema-a-priklady/film>.

Novák, T., 2014: *Jak (ne)rozumět emocím stárnoucích rodičů*. Grada publishing.Praha.

Organizace: WHO 2013a: Definition of an older or elderly person. In: *World Health Organization*, [online]. © 2013

Palán, Z. 2002: *Lidské zdroje: výkladový slovník: výchova, vzdělání, péče, řízení*. 1. vyd., Praha: Academia.

Petřková, A., Čornaničová, R. 2004.: *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Petřková, A. 1998. *Senioři jako účastníci vzdělávacích aktivit*. In. *Člověk a společnost na přelomu tisíciletí*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998.

Petřková, A. 1999.: *Aktuální problémy vzdělávání seniorů: sborník příspěvků z odborného semináře se zahraniční účastí*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Plháková, A. 2004. *Učebnice obecné psychologie*, Academia, Praha.

Průcha, J. 2015.: *Česká vzdělanost: Mutlidisciplinární pohled na fenomén národní kultury*. Praha: Wolters Kluwer, a.s.

Rubenson, K. 2010. Barriers to participation in adult education. In P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Eds.), *International encyclopedia of education* (s. 233–239). London: Elsevier.

Punch, F. 2008: *Základy kvantitativního šetření*. 1 vyd. Praha: Portál.

Sak, P., Kolesárová, K.: 2012 *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing.

Sýkorová, D. 2007 *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Sýkorová, D. Šimek, D., Dvořáková, M. 2005: *Třetí věk trojí optikou*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Schmidt, H. 1996.: *Proč starší lidé studují? (Studium seniorů – šance a překážky)*. Olomouc Vydavatelství Univerzity Palackého. (SLON).

Šerák, M. 2009.: *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.

Špatenková, N., Smékalová, L., 2015.: *Edukace seniorů*. Praha: Grada publishing a.s.

Tomczyk, Ł. 2015.: *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií z polského originálu přeložila: Joanna Szaniawska*. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR.

Vidovičová, L., Rabušic, L. 2003. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*. Zpráva z empirického výzkumu BRNO: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Výzkum: Šetření kulturní dimenze života seniorů Stručná zpráva o výsledcích výzkumného projektu NIPOS, 2006-2007. Praha

Regionální informační servis: Ministerstvo pro místní rozvoj, PRAHA.

Dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=540382>

Seznam obrázků, grafů, schémat

Graf č. 1 Účast na zájmovém vzdělávání str.	40
Graf č. 2 Forma zájmového vzdělávání str.	43
Graf č. 3 Návštěvnost kurzu str.	45
Graf č. 4 Překážky v rámci motivace, zdraví a komunikace str.	48
Graf č. 5 Překážky v rámci instituce str.	56

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Členění seniora podle věku str.....	14
Tabulka č. 2 Faktory určující vnímání člověka jako starého str.	15
Tabulka č. 3 Účast na zájmovém vzdělávání podle pohlaví str.	41
Tabulka č. 4 Účast na zájmovém vzdělávání podle vzdělání str.	42
Tabulka č. 5 Věkové rozdělení respondentů str.	43
Tabulka č. 6 Hlavní důvod účasti na zájmovém vzdělávání str.	44
Tabulka č. 7 Hlavní důvod neúčasti na zájmovém vzdělávání str.	46
Tabulka č. 8 Odrazování od studia nestudující str.....	47
Tabulka č. 9 Odrazování od studia studující str.	47

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník

Příloha: č. 1 Dotazník

Vážené dámy/Vážený pánové,

Jsem studentkou sociologie a andragogiky na UPOL. Obracím se na Vás s žádostí o vyplnění krátkého dotazníku, který poslouží jako podklad pro vypracování mé diplomové práce. Účast ve výzkumu je anonymní a dobrovolná.

Dotazník je zaměřený na motivaci a překážky v zájmovém vzdělávání, které je organizováno mimo domácí prostředí. Zájmové vzdělávání je takové vzdělávání, od kterého neočekáváme žádnou formální kvalifikaci (např. nekončí maturitní zkouškou). Jeho obsah je pestrý, od historie, umění, sportu, turistiky aj. Toto vzdělávání může probíhat jednorázově (přednášky, besedy) i dlouhodoběji (kurzy, kroužky).

1. Účastníte se nějakých forem zájmového vzdělávání mimo domov?

- a) ano (pokračujte na otázku číslo 2)
- b) ne (pokračujte otázkou číslo 3)

2. Hlavním motivem pro účast na zájmovém vzdělávání pro Vás je?

- a) zajímá mě obor studia/ kurzu
- b) chci si rozšířit své znalosti /dovednosti
- c) chci být v kontaktu s dalšími (novými) lidmi
- d) chci zaplnit svůj volný čas
- e) ze zvědavosti
- f) chci zažít něco nového
- g) předchozí pozitivní zkušenost
- h) jiný motiv, prosím vypište.....

(pokračujte na otázku č. 4)

3. Co je hlavním důvodem, proč se tohoto typu vzdělávání neúčastníte?

- a) Nemám zájem studovat
- b) Zdravotní problémy (nemoc, zdravotní omezení bránící ve studiu)
- c) Nejsm oboznámen/a s nabídkou vzdělávání
- d) Nabídka kurzů je pro mě nezajímavá
- e) Nedostatek času
- f) Nedostatek financí
- g) Komplikovaná doprava do místa vzdělávání
- h) Obecně negativní zkušenost s jakýmkoliv vzděláváním
- ch) Jiný důvod (vyplňte)..... **(pokračujte na otázku č. 10)**

4. Jaké formy zájmového vzdělávání se účastníte?

- a) U3V (Univerzita třetího věku)
- b) Akademie třetího věku
- c) Univerzita volného času
- d) Klub pro seniory (odborné kurzy)
- e) jiné (vyplňte)

5. Navštěvujete tyto vzdělávací aktivity sám, nebo s někým?

- a) sám
- b) s rodinným příslušníkem
- c) s přáteli, známými
- d) s někým jiným (vyplňte)

V další části se budeme zabývat překážkami a událostmi, které znepríjemňují Vaše studium takovým způsobem, že kvůli nim přemýšlíte o ukončení studia.

6. Narušují Vám některé z následujících překážek průběh Vašeho studia? Zakroužkujte	ANO	NE
a) špatně slyším výklad učitele	ano	ne
b) bolí mě záda při dlouhém sezení v učebně	ano	ne
c) bolí mě nohy při dlouhých exkurzích	ano	ne
d) špatně udržuji pozornost	ano	ne
e) nerozumím probírané látce	ano	ne
f) vadí mi někdo v našem kolektivu	ano	ne
g) studium není pro mě výzva	ano	ne
h) nestíhám ostatním	ano	ne
ch) bývám opravdu unavený/á	ano	ne
i) už se mnou nenavštěvuje kurz kamarád /rodina/jiná osoba	ano	ne

7. Napadají Vás ještě nějaké překážky, které studium komplikují?

(prosím vypište)

.....

8. Znepříjemňují Vám některé z následujících událostí průběh Vašeho studia? Zakroužkujte	ANO	NE
a) zdražení kurzu /vyšší náklady	ano	ne
b) změny v rámci prostředí	ano	ne
c) změna lektora	ano	ne
d) nevyřešený bezbariérový přístup	ano	ne
e) špatná dostupnost MHD	ano	ne
f) změna působiště kurzu a tím způsobené komplikace (dojíždění)	ano	ne
g) odlišené názory na výuku	ano	ne
h) příliš rychlé /pomalé tempo výuky	ano	ne
ch) jiné (vypište)		

9. Napadají Vás ještě další události, které studium komplikují?
(prosím vypište)

.....

10. Je ve Vašem okolí někdo, kdo Vás od vzdělávacích aktivit odrazuje?

a) ano

b) ne

(pokud chcete uvést důvod – vypište zde).....

11. Jsem

a) žena

b) muž

12. Váš věk:

a) 50–59

b) 60–74 let

c) 75–89 let

d) 90 a více let

13. Nejvyšší dosažené vzdělání

a) základní

b) střední škola bez maturity včetně vyučení

c) střední škola s maturitou

d) vysokoškolské

Děkuji Vám za Váš čas a odpovědi.